

*М. А. Бяспалая, доктар гістарычных навук,
прафесар, загадчык кафедры гісторыі
і музеязнаўства, Беларускае дзяржаўнае
ўніверсітэт культуры і мастацтваў*

ПРАБЛЕМНЫЯ ПЫТАННІ МУЗЕЯЗНАЎСТВА Ў КАНТЭКСЦЕ ДЗЕЙНАСЦІ БУЙНЕЙШЫХ МУЗЕЯЎ БЕЛАРУСІ

Музеязнаўства, ці, згодна заходнееўрапейскай традыцыі, – музейялогія, навука дастаткова маладая. Упершыню такі тэрмін у адносінах да музея і яго дзейнасці быў ужыты ў другой палове XIX ст. З цягам часу вакол азначаных тэрмінаў і праблем разгарнулася актыўная навуковая дыскусія, якая разгортвалася з супрацьлеглых пазіцый. Асабліва выразная палеміка па пытанні: што сабою ўяўляе музей і ці можна лічыць музейялогію навукай, пачалася ў другой палове XIX ст. У ёй вызначыліся прадстаўнікі славацкай і чэшскай школы музейялогіі, навуковыя распрацоўкі якіх выразна адлюстроўвалі эвалюцыю навуковых поглядаў на музей і яго дзейнасць.

У выніку вучоныя-музеёлагі выпрацавалі навуковы падыход да музея як да сацыякультурнага інстытута, які займае сваю нішу ў сацыяльным асяроддзі і выконвае культурныя і адукацыйныя функцыі спецыфічнымі, уласцівымі толькі яму метадамі. У сваю чаргу, апошнія таксама былі ахоплены ўсебаковым вывучэннем і сярод традыцыйна музейных функцый: дакументавання, захавання, трансляцыі – выдзяляюцца новыя, якія адпавядаюць сучаснай сацыякультурнай сітуацыі: камунікатыўная, псіхалага-педагагічная. Аднак і на сучасным этапе развіцця музеязнаўства існуе шмат дыскусійных пытанняў і адно з іх – навукова-даследчая дзейнасць музеяў. Як тэарэтыкі, так і практыкі музейнай справы прызнаюць, што гэты кірунак з’яўляецца фундаментам усіх відаў жыццядзейнасці музея. Дыскусію выклікае пытанне аб суадносінах навукова-даследчай і іншых кірункаў дзейнасці музея. Прадметам дыскусіі можна лічыць такую пастаноўку пытання: ці могуць музеі захоўваць статус навуковай установы і пры гэтым ажыццяўляць сваю дзейнасць у масавай аўдыторыі? У такім падыходзе, падаецца, адчуваецца традыцыйнасць поглядаў на музей як, у першую чаргу, навуковую ўстанову, што было характэрна для XIX – пачатку XX

ст., калі адбываліся станаўленне тэорыі музейнай справы і выдзяленне ў ёй такога кірунку, як навукова-даследчая дзейнасць.

На думку аўтара, у пытанні аб навукова-даследчай дзейнасці ў музеях ёсць вельмі далікатны момант: ці ёсць падстава лічыць паўнаважнай навукова-даследчай работай, напрыклад, афармленне навуковых пашпартаў, якое адбываецца пераважна праз камп'ютарныя праграмы. Пагаджаемся, што пры гэтым мае месца навуковы пошук, але ён не заўсёды спрэс суправаджаецца метадамі навуковага аналізу. Менавіта метадалогія даследавання, якая прыводзіць да новых навуковых вынікаў, дазваляе разглядаць навуковую работу як навукова-даследчую. Аднак, пакуль наша пазіцыя не атрымала навуковага абгрунтавання, мы будзем прытрымлівацца прынятага падыходу.

Эвалюцыя музейнай справы дазволіла музеёлагам вызначыць два асноўныя кірункі навукова-даследчай дзейнасці, якія прызнаюцца ўсімі даследчыкамі: музейзнаўчы і ў рэчышчы профільных навук. Першы з іх падзяляецца на такія сегменты, як навуковае камплектаванне фондаў, навуковыя даследаванні ў галіне захавання музейных прадметаў, комплексныя даследаванні пры стварэнні экспазіцый і выстаў і інш. Культурная і асветніцкая дзейнасць музеяў таксама грунтуецца на навуковых распрацоўках многіх навук: педагогікі, псіхалогіі, сацыялогіі.

Другі кірунак навукова-даследчай дзейнасці музеяў звязаны з профільнымі навукімі, у праблемным полі якіх працуе музей, а музейныя калекцыі складаюць іх крыніцазнаўчую базу. Нельга не прызнаць, што гэты напрамак навукова-даследчай дзейнасці для музея вельмі маштабны і складаны, таму што патрабуе высокакваліфікаваных кадраў, якія маюць здольнасць і выразную матывацыю да навукова-даследчай работы. Пра гэта сведчаць цікавыя даследаванні, выкананыя на аснове музейных калекцый, напрыклад, у гістарычнай навуцы. Зразумела, яны не ахопліваюць значных праблемных пытанняў профільнай навукі і прысвечаны ў асноўным некаторым вузкім пытанням сацыякультурнага жыцця.

Да найбольш цікавых у гэтым плане можна аднесці работу Т. А. Карповіч «Культурнае жыццё Мінска першай паловы XIX ст.» (Мінск, 2007), якая (на момант напісання работы) з'яўлялася вядучым супрацоўнікам Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь.

Сярод 146 музеяў, якія дзейнічаюць у сістэме Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, буйнейшымі можна лічыць –

Нацыянальны гістарычны музей, Нацыянальны мастацкі музей і Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. Кожны з іх на свой лад прайшоў этапы стварэння, станаўлення, але падмурак гэтых працэсаў закладзены актыўнай навукова-даследчай, збіральніцкай і пошукавай працай музейных супрацоўнікаў.

Высокі навуковы патэнцыял асабліва адметны для Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь, у якім працуе 8 кандыдатаў навук, ды і дырэктар музея У. І. Пракапцоў мае вучоную ступень. У розны час у музеі працавалі і працуюць доктар мастацтвазнаўства, прафесар, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Н. Ф. Высоцкая, кандыдаты мастацтвазнаўства Н. Я. Трыфанава, А. А. Ярашэвіч і інш. Навуковы патэнцыял калектыву праяўляецца ў яго актыўнай навукова-даследчай дзейнасці. Як прыклад, можна нагадаць навуковыя пошукі, якія суправаджалі стварэнне аддзела старажытнабеларускага мастацтва. Перш за ўсё – гэта шматлікія навуковыя экспедыцыі супрацоўнікаў музея па ўсёй Беларусі з мэтай вывучэння культурных помнікаў жывапісу, скульптуры ў каталіцкіх і праваслаўных храмах краіны. За 1968–1989 гг. было арганізавана каля 70 экспедыцый.

Шмат твораў высокай мастацкай каштоўнасці, асабліва з культурных збудаванняў, знятых з дзяржаўнай рэгістрацыі, перамяшчаліся ў музей, дзе яны тэрмінова рэстаўраваліся з прычыны пагрозы іх разбурэння. Вынікам гэтай навукова-пошукавай і даследчай работы стала фарміраванне фактычна новай калекцыі беларускага іканапісу, драўлянай скульптуры, разьбярства і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

Другім вынікам гэтай работы стала публікацыя каталогаў, некалькіх манаграфій, каля 200 навуковых артыкулаў, каля 20 навуковых каталогаў і альбомаў, абарона дысертацый, удзел супрацоўнікаў музея ў шматлікіх навуковых канферэнцыях рэспубліканскага і міжнароднага значэння. Нацыянальны мастацкі музей выступаў ініцыятарам правядзення навукова-практычных канферэнцый, т.зв. «Аладаўскіх чытанняў» у гонар свайго знакамітага дырэктара, па выніках якіх выдадзена больш за 10 зборнікаў навуковых дакладаў.

Навукова-даследчая дзейнасць Нацыянальнага гістарычнага музея таксама прайшла пэўныя этапы. Адначасова са стварэннем стацыянарнай экспазіцыі пачынае дзейнасць метадычны аддзел, якім і ажыццяўлялася асноўная навуковая праца. Супрацоўнікі аддзела складалі рэцэнзіі тэматыка-экспазіцыйных планаў,

удзельнічалі ў стварэнні новых музеяў, праводзілі метадычныя семінары і курсы па павышэнні кваліфікацыі музейных работнікаў. Адным з асноўных відаў дзейнасці з'яўлялася напісанне метадычных лістоў і рэкамендацый, якімі на той час карысталіся ўсе музеі БССР. У асноўным яны былі двух відаў: у адных даваліся рэкамендацыі, у другіх аналізаваўся вопыт лепшых беларускіх музеяў. Толькі ў сярэдзіне 1980-х гг. з'яўляюцца паўнаважныя метадычныя рэкамендацыі, якія скіраваны на распрацоўку экскурсій, працу з экспазіцыяй, музейнымі калекцыямі і інш. Сярод іх можна выдзеліць метадычныя рэкамендацыі пад назваю «Научное проектирование и художественное оформление музейной экспозиции», «Научное описание музейных предметов». Музей выдаваў значную колькасць каталогаў, брашур, альбомаў, паштовак, даведнікаў, напрыклад цікавы каталог «Плакаты первых лет советского строительства» і інш.

Як ні адзін другі, Нацыянальны гістарычны музей закрулі перамены ў сацыякультурным жыцці рэспублікі напрыканцы мінулага стагоддзя. У сувязі з рэзкай крытыкай яго стацыянарнай экспазіцыі калекцыі стаў актыўна ствараць выставы, што адпавядалі патрабаванням часу, напрыклад «Францыск Скарына і яго час», «Унікальная калекцыя вырабаў з янтару», «Мінскі клад», «Чарнобыль – знак бяды» і інш.

Сучасны перыяд навуковай дзейнасці музея насычаны шматлікімі падзеямі, сярод якіх заўважнай з'яўляецца выданне часопіса «Музейны веснік» (заснаваны ў 2003 г.). Выданне падсумоўвае вынікі дзейнасці музея за пэўны перыяд, змяшчае матэрыялы навуковых канферэнцый, спіс навуковых публікацый супрацоўнікаў музея, навуковыя канцэпцыі выстаў, музейна-педагагічныя праекты, а таксама хроніку падзей: мерапрыемствы, сустрэчы, міжнародныя кантакты, навуковыя форумы. Аналіз зместу часопіса дазваляе дастаткова поўна прадставіць асноўныя кірункі навукова-даследчай дзейнасці музея, якая праходзіць галоўным чынам у рэчышчы гістарычнай навукі, хаця асобныя артыкулы сведчаць пра распрацоўку пытанняў музейнай педагогікі і праблем фондавай работы.

Асабліва важнай і актуальнай навуковай задачай з'яўляецца стварэнне канцэпцыі новай экспазіцыі музея, якая б на сучасным навуковым і мастацкім узроўні адлюстроўвала гісторыю Беларусі. Праект канцэпцыі стаў аб'ектам навуковага абмеркавання на спецыяльна арганізаванай навукова-практычнай канферэнцыі ў 2009 г.

Знакавым для нашай краіны з'яўляецца Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. За 66 гадоў дзейнасці супрацоўнікі музея сабралі, навукова апісалі, захавалі каля 140 тыс. музейных экспанатаў, многія з якіх прадстаўляюць асобныя каштоўныя калекцыі, напрыклад рукапісных партызанскіх часопісаў і самаробнай партызанскай зброі.

Навуковыя даследаванні ў музеі вяліся ў межах гісторыі Вялікай Айчыннай вайны праз пошук, аналіз, распаўсюджванне і ўвядзенне ў навуковы абарот новых навуковых фактаў (праз публікацыі артыкулаў у энцыклапедыях, навуковых зборніках, навукова-папулярныя публікацыі ў перыядычным друку, выступленні на навуковых канферэнцыях). Як адно з самых інфарматыўных і прадуманых выданняў можна разглядаць невялічкую брашуру А. Г. Ваньковіч «Экскурсія ў Трасцянец», у якой распавядаецца аб лагеры смерці Малы Трасцянец. Аўтар адшукала і змясціла ў брашуры здымкі некаторых ахвяр, назвала прозвішчы многіх злачынцаў. За гэтай маленькай брашурай стаіць велізарная шматгадовая навукова-пошукавая праца аўтара.

Перамены 1990-х гг. у сацыякультурным жыцці рэспублікі выклікалі інтарэс да малавядомых старонак Вялікай Айчыннай вайны. Навуковыя супрацоўнікі музея друкуюць цікавыя артыкулы самай разнастайнай тэматыкі, напрыклад: «Ваенныя грошы Другой сусветнай вайны ў музейнай калекцыі баністыкі», «Гісторыя Першага і Другога Беларускіх драматычных тэатраў у дакументах музейных фондаў», «Дзіцячыя дамы Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны» і інш. Музей выдаў два выпускі «Сообщений Белорусского государственного музея истории Великой Отечественной войны», якія складаюцца з навуковых артыкулаў супрацоўнікаў, напісаных на падставе вывучэння музейных фондаў. Шкада, але наступных выпускаў не адбылося, да таго ж пакуль што музей не можа наладзіць выпуск перыядычнага навукова-метадычнага выдання.

Цікавым і самабытным выданнем музея стаў фотаальбом «Партызанскі альманах (1944–2009)», які складаецца з умоўных раздзелаў: гісторыя стварэння партызанскіх рукапісных часопісаў, зараджэнне партызанскага руху, баявыя аперацыі партызан, іх паўсядзённае жыццё і інш. Музей рыхтуе да выдання каталог самаробнай партызанскай зброі.

Такім чынам, прыведзены вышэй кароткі агляд навукова-даследчай дзейнасці трох буйнейшых музеяў рэспублікі паказвае, што асноўныя дасягненні звязаны з профільнай навукай. У многім

падобны і формы ўвядзення ў навуковы абыходак вынікаў даследавання – ад манаграфіі да каталогаў. Своеасаблівай формай публікацыі з’яўляецца стварэнне новых экспазіцый і выстаў – гэты працэс прыкметна актывізаваўся ў апошнія дзесяцігоддзі. А вось пытанне аб навукова-даследчай рабоце ў галіне музейалогіі застаецца запатрабаваным. Відавочна, што значных работ па тэорыі і гісторыі музейнай справы ў калектывах усіх трох музеяў не з’явілася.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ